

NIEUWS UIT LAMBARENE

Nummer 13 — Maart 1946

Het ziekenhuis te Lambarene gedurende de oorlogsjaren.

De 12de Januari 1939 verlaat ik Lambarene na een verblijf van 2 jaar, om me naar Europa te begeven, waar ik enige maanden denk te blijven. Maar vanaf het begin kan ik geen echte vreugde ondervinden bij de gedachte aan de tijd van ontspanning, die zich voor mij opent. Ik ben te ernstig en te voortdurend in beslag genomen door alles wat wij van de politieke toestand horen.

In alle havens, die wij aandoen in de loop van onze reis, treffen we oorlogsschepen aan, symbolen van de dreiging, die op de wereld drukt. En de verhalen, die de radio aan boord en in de eetzaal laat horen, alles, even goed als de gesprekken tussen de reizigers, is niet van dien aard om onze vrees te doen verdwijnen, maar integendeel, om die te versterken.

Toen ik te Bordeaux aan wal ging, heb ik besloten om van een verblijf in Europa af te zien en terug te keren naar Afrika na 12 dagen met dezelfde boot die me hier gebracht heeft. Ik gebruik de enkele dagen, die me resten voor mijn verblijf in de Elzas om orde te brengen in de zaken van het ziekenhuis en van mijzelf. Indien ooit de oorlog uitbreekt, moet ik op mijn post zijn om de leiding van het ziekenhuis in handen te houden in de moeilijke omstandigheden, die het conflict met zich zal meebrengen.

De 3de Maart vaar ik op een kleine rivierboot de Ogowe op. Terwijl wij de zee uit het oog verliezen en de oevers, begrensd door oerwouden, voor ons opdoemen, vraag ik me angstig af wat er gebeurd zal zijn, wanneer ik weer zal kunnen afvaren naar de zee.

Gedurende de maanden die komen, gebruik ik alle gelden van het ziekenhuis om medicijnen en materiaal ter plaatse te kopen of wel om ze te laten komen uit Europa. Gelukkig bereiken ons bijna alle zendingen voor het begin van de oorlog.

In de loop van de lente en de zomer van 1939 vertrekken de Zwitserse verpleegsters Emma Ott en Rosa Naef en ook de Zwitserse doktoren Armin Rutishauser en Hans Zellweger weer naar huis. De laatste komt net op het ogenblik thuis, waarop de oorlog uitbreekt en moet zonder dralen zijn tropenhelm verwisselen tegen de soldatenhelm.

In het begin van de oorlog moesten wij, met grote tegenzin, er toe besluiten om een groot deel van de inboorlingen, die gekomen waren uit het binnenland voor operaties van breuken en elephantiasis-gezwollen, naar huis te zenden.

Helaas komt het er voor ons op aan om de chirurgische instrumenten te sparen, want we weten niet, wanneer we weer andere kunnen krijgen. We zullen slechts de meest dringende operaties kunnen verrichten. In het algemeen zullen we ons niet meer kunnen bezig houden met patiënten, die niet heel ernstig ziek zijn. Onze middelen veroorloven ons niet meer om (te) veel zieken te voeden.

Wat zijn dat een droeve dagen voor ons, die van hun vertrek! Altijd weer moeten wij uitleggen aan hen, die ter plaatse zouden willen blijven, waarom wij hun smeekbeden niet kunnen inwilligen en waarom zij het ziekenhuis moeten verlaten. Sommigen van hen kunnen voor hun thuiskomst van rivierstoomboten of motorbootjes gebruik maken, waarvan de eigenaren toestemmen ze mee te nemen.

Anderen daarentegen worden genoodzaakt te gaan op de paden, die slingeren dwars door het ongerepte oerwoud, naar de verre dorpen onder lange en moeilijke reizen. Tenslotte zijn allen vertrokken, die niet door ons werden aangewezen te kunnen blijven. De hartverscheurende tonelen hebben een einde genomen. Maar het ziekenhuis lijkt ons dood, zozeer is het getal van de zieken verminderd. We moeten zelfs er van afzien een deel van de zwarte inlandse verpleegsters te houden.

Onophoudelijk denken wij, mej. Emma Haussknecht en ik, gedurende de eerste oorlogsmaanden aan de talrijke Elzassers, die hebben moeten evacueren uit hun steden en dorpen, gelegen op de grens en die ver van hun haardsteden leven.

Tegenwoordig kan men zijn inkopen nog doen in de factorijen naar verkiezing. Wij nemen deze gelegenheid waar om ons alles, waaraan het ziekenhuis behoefte heeft, te verschaffen, voor zover wij kunnen.

Verscheidene keren komen eigenaren van factorijen me aanzienlijke hoeveelheden rijst voor een buitengewone lage prijs aanbieden. In werkelijkheid gaat het om rijst, waarvan zij zich willen ontdoen, omdat deze niet is van de beste kwaliteit, daar de korenworm er reeds inzit.

Ik vraag aan de kooplieden of zij zeker zijn later andere rijst te krijgen. Zij antwoorden bevestigend, overtuigd, dat in strijd met de voorafgaande oorlog de zeevaartbetrekkingen niet zullen worden bedreigd in deze en dat de regelde handel van de koopwaren dus verzekerd zal zijn.

Het is om deze reden, dat niemand hun rijst wil; men wacht nieuwe, toegezegd van Saïgon.

Ik word dan ook bijna gedwongen een groot aantal zakken rijst te kopen. Gelukkig beschik ik over plaatsen, die ruim genoeg zijn om ze op te slaan. Alleen doen deze inkopen op een onrustbarende wijze het losse geld, waarover het ziekenhuis beschikt, verminderen.

Gedurende 3 jaar voeden wij ons met deze rijst. Deze bewijst ons de grootste diensten bij de voeding van de inlandse patiënten. In dit land moet men steeds kunnen beschikken over een voorraad rijst, omdat altijd weer tussen twee oogsten zich perioden voordoen, waarin de bananen en de maniok, die de basis vormen van het voedsel van de zwarten, slechts te verkrijgen zijn in onvoldoende hoeveelheid. Gedurende deze tijd, min of meer lang, moeten wij de zieken en de inlandse helpers dan voeden met rijst.

Het kan zelfs gebeuren, dat gedurende maanden een ware hongersnood heerst, zoals dat is gebeurd in 1925 en opnieuw in 1934. Deze tijden van hongersnood zijn te wijten aan krachtige regens, die vallen gedurende het droge seizoen, dat wil zeggen van Juni tot September.

De inlanders zien er dan van af om met voldoende nieuwe aanplantingen te beginnen, omdat zij het bos, dat door hen gekapt is, niet kunnen verbranden en er geen aanplantingen kunnen aanleggen. Het vochtige hout staat dat niet toe. Het is waar, dat zij zeer goed de nodige ruimte zouden kunnen vinden, als ze zich de moeite wilden geven om de gekapte bomen te zagen en die stukken hout op een hoop te verzamelen. De blanken — waaronder zij van het ziekenhuis — geven hun dit voorbeeld. Maar zij houden vol de aanplantingen

niet te willen aanleggen, als het onmogelijk is het gekapte hout te verbranden. Het gevolg is dan een aanzienlijk gebrek aan bananen en maniok, die anders gegroeid zouden zijn in de aanplantingen, die men verzuimd heeft aan te leggen.

Gelukkig doet zich gedurende de oorlog niet een zodanige hongersnood voor. Wat zou er van ons geworden zijn, als zij had plaats gehad in een tijd, waarin het onmogelijk was zich rijst te verschaffen in plaats van vruchten, die er ook niet waren.

Ten gevolge van het bevel van mobilisatie, verlaat een belangrijk aantal Europeanen onze landstreek. Hun vrouwen, die alleen zouden zijn gebleven in hun huizen, gelegen diep in het oerwoud, komen bij ons een toevlucht zoeken. Wij beschikken voldoende over kamers en plaatsen om ze te herbergen met de vele kisten, waarin ze alles wat ze bezitten, meenemen.

De 11de Januari 1940 komt de vrouwelijke dokter Wildikann aan, die reeds van 1935 tot 1937 hier was geweest. Ze is er als door een wonder in geslaagd midden in de oorlog Riga, haar vaderland te verlaten, om in Bordeaux te komen en zich in te schepen voor Frans Equatoriaal-Afrika.

Tegen het einde van dezelfde maand verlaat mej. Gertrude Koch, een Zwitserse verpleegster, per vliegtuig het ziekenhuis om naar huis terug te keren, na een derde verblijf in Afrika.

In Maart wordt de grote vrachtboot „Brazza”, die sedert jaren de verbinding onderhoudt tussen Bordeaux en Equatoriaal Afrika, getorpedeerd in de nabijheid van Kaap Finisterre. De boot zinkt zo snel, dat slechts weinig passagiers kunnen worden gered. Onder de slachtoffers bevinden zich mensen van onze landstreek, evenals leden van het personeel, die we in de loop van talrijke reizen op deze boot hebben leren kennen. De laatste zending medicijnen en chirurgische instrumenten, die ons gestuurd werd vanuit Europa, is eveneens verloren gegaan.

Zelfs zij, die niet wilden toegeven, moeten nu wel bekennen, dat het verkeer op zee in deze oorlog evengoed bedreigd wordt als in de voorafgaande.

De verschrikkelijke gebeurtenissen in Mei en Juni 1940 hebben ons doen begrijpen, dat de vijandelijkheden nu ernstig begonnen zijn en dat deze oorlog in wreedheid niets zal onderdoen voor de voorafgaande, maar integendeel deze zal overschrijden.

Gedurende de worstelingen van October tot November 1940, waardoor de troepen, trouw aan Vichy, in strijd kwamen met die van het vrije Frankrijk, om het bezit van Lambarene, is ons ziekenhuis niet beschadigd.

Dit heeft het zowel te danken aan zijn ligging als aan het feit, dat de oorlogvoerenden het hebben ontzien.

Inderdaad bevindt zich het ziekenhuis niet in Lambarene zelf, maar 4 km stroomopwaarts; het is bovendien gescheiden van het dorp door een rivierarm van 500 m breed.

De vliegtuigen van beide partijen vermijden het ziekenhuis te bombarderen, dat diensgevolge een toevluchtsoord wordt voor Europeanen en Inlanders. Tegen de talrijke verdwaalde kogels beschermen wij ons door middel van stukken plaatijzer, die we tegen de houten muren van onze huizen plaatsen, gericht naar de kant van Lambarene. Gelukkig is onze voorraad plaatijzer niet gering.

Vanaf de herfst 1940 bezit onze kolonie een bestuur, dat verbonden is met de Verenigde Naties. Hierdoor hebben we nu de mogelijkheid om handel te drijven met Engeland en Amerika, hoewel we afgesneden zijn van Frankrijk

en van het Europese vasteland. Er verloopt een zekere tijd eer de post-verbindingen met de geallieerde landen functionneren. Nog lange tijd blijven de zeeverbindingen zeer bedreigd en kunnen dus nauwelijks gebruikt worden voor het verzenden van post.

Via Engeland hebben we soms, maar niet voortdurend, de gelegenheid om ons in verbinding te stellen met Zweden.

Wat de Elzas betreft, zullen we in lang geen berichten meer kunnen krijgen. De laatste brieven, die bij ons zijn doorgekomen hebben ons gemeld, dat door de gebeurtenissen in de zomer 1940 menig dorp van ons land ernstig beschadigd is en dat Wihr-au-Val bij Günsbach bijna geheel verwoest is.

In de zomer van 1941 slaagt mijn vrouw erin Frankrijk te verlaten en zich in te schepen te Lissabon op een Portugese boot, die haar brengt naar de haven van Sazaire in de Portugese kolonie Angola aan de Congo, van waaruit zij de 2de Augustus hier komt, nadat zij door de Belgische Congo is getrokken. Het is onmogelijk daarentegen, om van hier dezelfde weg te nemen om naar Frankrijk terug te keren en eventueel van Frankrijk naar Zwitserland. Niet alleen is het buitengewoon moeilijk visa te krijgen voor de verschillende landen, maar men moet ook rekening houden met het feit, dat de een of andere dag de grenzen tussen Spanje en Frankrijk of tussen Frankrijk en Zwitserland gesloten kunnen worden.

De Zwitserse verpleegsters, wier verblijf te Lambarene normaal zou eindigen, kunnen dan ook nu niet naar haar land terugkeren. Daar aan de andere kant het ziekenhuis heeft opgehouden op volle kracht te werken, is er niet meer voldoende werk bij ons voor haar. Daarentegen zoekt men in het gehele land verpleegsters en het gouvernement evenals de ondernemingen, die een groot aantal werklieden hebben, bieden haar betrekkingen aan.

Sommigen van hen nemen het aan. Zo nemen de regeringsziekenhuizen van Port-Gentil en van Libreville, zelfs de ondernemingen, gelegen in de bossen in de omstreken van Lambarene, Zwitserse verpleegsters, die zeer gewaardeerd worden voor haar werk en die grote diensten kunnen bewijzen.

Tengevolge van dit vertrek blijven er tenslotte slechts in het ziekenhuis 4 verpleegsters: twee uit Zwitserland, mej. Gertrude Noetzli en mej. Lydia Muller; één uit Nederland, mej. Maria Lagendijk en één uit de Elzas, mej. Emma Haussknecht. Mej. Gertrude Noetzli verzorgt de keuken en de tuin, mej. Emma Haussknecht, bijgestaan door mej. Lydia Muller, houdt zich bezig met het huishouden, met het verstellen en de dieren, mej. Maria Lagendijk werkt in het ziekenhuis. Mijn vrouw vervangt hen successievelijk en maakt het zo mogelijk voor deze verpleegsters, die werken zonder ophouden sedert het begin van de oorlog, om voor de eerste keer een weinig rust te nemen. Zij houdt zich eveneens bezig met het toezicht op de chirurgische instrumenten, helpt overal waar het noodig is en staat me bij in mijn correspondentie en mijn werk.

Wat het medische werk betreft, ik verricht het met Dr. L. Goldsmid, die aan het ziekenhuis verbonden is sedert 1933 en die na een verblijf in Europa, einde 1938 is teruggekomen en de vrouwelijke dokter Anna Wildikann. Ik geef mijn tijd ook aan verschillende andere bezigheden; toezicht op de gebouwen en wegen, leiding bij de aanplantingen.

Daar de houthandel weinig bloeiend is gedurende de oorlog, is het mogelijk om goedkoop arbeiders te vinden; ik besluit dus werk ter hand te nemen, dat tot nu toe was uitgesteld. Verscheidene hectaren grond moesten worden schoongemaakt, opdat alle jonge bomen, opgeschoten in onze kwekerij en

elders, kunnen worden uitgeplant. Wanneer alle bomen van het ziekenhuis vruchten zullen dragen, kunnen we deze ruilen tegen rijst te Port-Gentil. Grote gedeelten van de aanplanting van oliepalmen worden langzamerhand overmeesterd door struiken en woekerplanten, die wij jaren geleden alleen maar hebben kunnen afsnijden in plaats van ze uit te roeien. Tegenwoordig gaat men dit moeilijke werk van zuivering, dat zich uitstrekt over verscheidene hectaren grond, ondernemen.

Dank zij de talrijke oliepalmen van onze aanplanting is het probleem opgelost van het vet, dat nodig is als voedsel voor de zieke inlanders. Gedurende het gehele jaar kunnen wij palmnoten krijgen en olie bereiden. De arbeiders plukken de noten en daar de zieken niet in staat zijn zelf de olie voor zich klaar te maken, geven wij ze hun en gaan eveneens over tot het maken van huishoudzeep.

Een ander moeilijk werk, dat ik moet ondernemen met de arbeiders, bestaat hierin om de grond van onze grote tuin, die zich uitstrekt aflopend naar de rivier, tegen te houden en vast te leggen, want deze was begonnen te glijden gedurende de regenperioden van deze laatste jaren. Men zal sterke muren moeten oprichten van verscheidene honderden meters lang, die rusten op diepe fundamenten om een einde te maken aan dit wegglijden, dat onze tuin dreigt mee te slepen.

Alleen al het transport van de stenen, die er voor nodig zijn, is een vermoeiend en langdurig werk, want men vindt ze niet in de omgeving. Een enkele periode van droogte is niet genoeg om de onderneming tot een goed einde te brengen. Eerst het jaar daarna kunnen wij het voltooiën. Dan is onze hellende tuin pas niet meer in gevaar.

De wegen van het ziekenhuis hadden ook geleden in de loop der jaren gedurende de verschrikkelijke onweersbuien; we moeten ze dus weer in goede staat brengen en ze wat versterken tegen de kracht van het water, dat boven van de heuvels stort. Ziedaar de reden, dat er veel muren nodig zijn en dien-tengevolge ook veel werk. Sedert lange tijd is het gevaarlijk enkele wegen tussen de verschillende ziekenhuizen te gaan.

Gedurende de eerste twee jaar van de oorlog breng ik bijna alle middagen met de arbeiders door, die bezig zijn met dit werk, dat zo nodig is. Het resultaat is alleen voldoende onder de leiding en het waakzaam oog van een Europeaan. Het einde van het jaar 1940 staat voor mij in het teken van een schitterende verrassing. Dokter Edward Hume, secretaris van de „Christian Medical Council for Overseas Work”, dien ik heb leren kennen toen ik naar Günsbach reisde, biedt me in een brief een zending geneesmiddelen van Amerika aan. Terzelfder tijd schrijft mij Prof. Everett Shillings van het „Middlebourg College”, die me ook in Günsbach een bezoek was komen brengen en die me nu vertelt, dat hij en zijn vrienden, ingelicht over de moeilijke toestand waarin het ziekenhuis te Lambarene verkeert, zullen trachten om giften te verzamelen uit de Verenigde Staten. Ik haast me om aan Dr. Hume een lijst geneesmiddelen en voorwerpen, die we het meest nodig hebben, te zenden en vraag hem ervan te sturen wat hij kan met behulp van de giften, gekregen door Prof. Shillings. Er is meer dan een jaar nodig, eer de zending uit Amerika, eerst overgebracht naar Douala (Kameroen) en vandaar getransporteerd naar Lambarene, bij ons aankomt. Gedurende lange maanden heb ik dikwijls gebeeft, als ik dacht aan de kostbare kisten, die de rivierstoomboot eindelijk de 11de Mei 1942 bij ons afluadt. De nieuwe medicijnen komen op tijd. We zijn inderdaad bijna door onze voorraad heen geraakt. Zo worden opnieuw de lege planken van de apotheek wat voorzien. In de lente van 1945 komen eveneens geneesmiddelen uit Engeland.

De giften in geld, die in 1941 tot ons komen, staan ons net toe het ziekenhuis enigszins te onderhouden. Dank zij de zendingen van 1941 en 1942 kunnen we ons veroorloven langzamerhand een groter aantal zieken op te nemen. Het gaat er bij ons niet alleen om ze de nodige geneesmiddelen te verschaffen, maar ook nog om ze te voeden. Wat ben ik mijn trouwe vrienden dankbaar, dat ik nu alle patiënten, die het nodig hebben, als vroeger bij me kan houden en kan verzorgen.

Wij zijn ook in staat om meer operaties dan vroeger te verrichten. Soms herbergt het ziekenhuis bijna 40 patiënten, die er op wachten om te worden bevrijd van hun breuken of hun gezwellen. Daar ze van verre komen, kunnen we hun niet zeggen thuis hun beurt af te wachten, maar we moeten ze houden tot aan de operatie. Onder hen bevinden zich zieken, die we hebben moeten terugsturen in het begin van de oorlog. Toen ze hoorden, dat we weer in het ziekenhuis opereerden, zijn ze teruggekomen. Eveneens komen de zwarte verplegers weer, die we toen moesten wegsturen. Dat geeft een nieuwe prikkel aan onze activiteit.

Sedert 1941 is het land veranderd door het aanleggen van wegen voor autoverkeer. Deze aanleg is een strategische noodzakelijkheid. Voor het geval, dat het te gevaarlijk en te moeilijk zou zijn om troepen te vervoeren over zee, van het Zuiden naar het Noorden of van het Westen naar het Oosten, moet men wegen hebben voor deze troepenverplaatsingen. Daarom legt men nu in onze kolonie, tot nu toe bijna uitsluitend beperkt tot rivierverkeer, wegen aan, die een verbinding vormen met die wegen, welke reeds bestaan, echter meer Noordelijk en meer Zuidelijk. Natuurlijk bezitten de grote rivieren van onze kolonie geen bruggen. Het verkeer geschiedt door motor-veerponten. De grote weg van de Kaap tot Algiers, gaande langs Leopoldville en Brazzaville, raakt Lambarene. Hier bevindt zich de overtocht over de beide armen van de Ogowe. Nauwelijks 500 m beneden het ziekenhuis begint dat deel van de weg, die leidt naar het Noorden, naar Kameroen en Nigeria. De Engelsen komen langs Lambarene als ze gaan van Nigeria naar de Kaap.

Ongetwijfeld vertonen deze nieuw aangelegde wegen nog veel onvolmaaktheden. Ze te gebruiken is geen genot; evenwel wat een vooruitgang nu te kunnen gaan over land in weinig dagen naar dorpen, die men voor de oorlog niet kon bereiken of ten koste van een reis van enige weken dwars door het oerwoud in gezelschap van een karavaan dragers. Zo zijn we weer verbonden door de post-auto met stations van de Engelse, Amerikaanse en Zweedse zending, gelegen in het binnenland, dat vroeger ontoegankelijk voor ons was.

Van de Kaap komen ook voor ons sedert 1941 de zaden, die wij nodig hebben voor onze grote tuin. Andere zendingen zullen ons weldra vanuit Amerika bereiken.

Daar sedert het einde van 1941 de Nederlandse koloniën, waar zich de grote aanplantingen van caoutchouc bevinden, door Japanners bezet zijn, is onze kolonie er op aangewezen zijn caoutchouc, zoals vroeger, te betrekken uit de lianen van het oerwoud. Deze caoutchouc wordt naar Amerika verzonden.

Toen ik voor de eerste keer hier in 1913 kwam, liep deze manier om caoutchouc te verkrijgen, op een eind door de concurrentie van de Nederlandse aanplantingen, die een minder duur product aanboden.

We verheugden ons toen, dat dit voor de inlanders zo zware werk, dat hen noodzaakte ver van de dorpen en de aanplantingen te leven in de moerassen van het oerwoud, een einde had genomen. Hier worden zij dan nu weer gedwongen ditzelfde werk gedurende lange maanden te hervatten. Dit is moeilijker

voor de mensen van de nieuwe generatie, omdat zij het niet gewoon zijn en niet beschikken over de nodige ervaring. Hoeveel zieken — velen onder hen met beklemden breuken — komen bij ons in een wanhopige toestand, omdat men genoodzaakt is hen mee te nemen niet van de dorpen gelegen bij de rivier of dichtbij de voetpaden, maar uit de diepe wildernis.

De 8ste Juni 1943 verlaat mej. Gertrude Noetzli ons. Ze was hier sedert 1938 en had de moeilijke taak op zich genomen om aan het hoofd van de keuken te staan. Te Brazzaville moest zij wekenlang wachten voor ze een plaats kon vinden op een Portugese boot. Te Lissabon had zij weer een lange tijd door te brengen, omdat de doorgang naar Zwitserland niet vrij was. Eindelijk komt zij thuis in December 1943, na een reis van 6 maanden.

Mej. Gertrude Koch vervangt haar. Ze was thuis gekomen in Zwitserland in het begin van 1940; ze komt weer in Lambarene terug in Juli 1943. Daar ik het vertrek van mej. Noetzli voorzag, had ik haar verzocht in 1943 in een brief, die toevallig doorkwam, terwijl zoveel andere verloren gingen, ons te komen helpen ondanks de moeilijkheden en de gevaren aan de reis verbonden. Het kostte haar maanden om de papieren, die nodig waren voor haar overplaatsing, bij elkaar te krijgen. Door middel van mej. Koch ontvangen wij 12 kisten geneesmiddelen, die de pharmaceutische fabrieken in Zwitserland cadeau hebben gegeven aan het ziekenhuis. Wat ben ik allen dankbaar, die ons deze giften hebben gezonden en hen, die voor de verzending zorgden.

Mej. Koch houdt zich bezig met de keuken en helpt tegelijkertijd mej. Maria, de Nederlandse verpleegster, die zich moet ontzien vanwege haar geschokte gezondheid. In 1943 brengt Dr. Goldsmid verscheidene maanden met vakantie door in de Belgische Congo. Gedurende zijn afwezigheid opereer ik, zoals in het begin van mijn Afrikaanse tijd, terwijl ik in het algemeen de functie van assistent op me neem.

De vrouwelijke dokter Wildikann, die gedurende de afwezigheid van Dr. Goldsmid alles gedaan heeft met een bewonderingswaardige toewijding om de bedrijvigheid van het ziekenhuis gaande te houden, neemt op haar beurt maandenlang vakantie in 1944. Van April 1944 af wordt Dr. Goldsmid plaatsvervangend gouvernements-dokter, belast met het bestrijden van de slaapziekte te Lambarene en tevens benoemd bij het leger. Wat het ziekenhuis betreft, beschikt hij dan slechts over die ochtenden, dat er geopereerd wordt en over 2 of 3 uren in de namiddag.

Het jaar 1944 stelt ons tegenover een moeilijk geval door het feit, dat mej. Maria, de Nederlandse verpleegster, ziek wordt en haar werk moet opgeven. In Augustus begeeft ze zich naar het ziekenhuis van de Amerikaanse Zending in Ebolowa in Kameroen, voor haar herstel in een klimaat, dat beter is dan het onze. Dr. Thorne, de Amerikaanse dokter, verzorgt haar uitstekend. Enige maanden later gaat zij naar het ziekenhuis van de Franse Zending van Bangwa, gelegen in de bergen van Kameroen, onder leiding van Barasch, een van mijn vroegere medewerkers. Dr. Barasch stelt zich in verbinding met den Nederlandsen consul te Douala, M. Corbyn, en krijgt gedaan, dank zij de tussenkomst van dezen, dat in Mei 1945 mej. Maria zich per vliegtuig naar Parijs kan begeven. Zij komt er aan op het ogenblik van de bevrijding van Nederland en kan kort daarna terugkeren naar huis en geheel op haar verhaal komen. We zijn Dr. Barasch en den consul, M. Corbyn, zeer dankbaar voor alles, wat zij gedaan hebben om dit vertrek uit Douala mogelijk te maken. Van hier zou men anders niet zo snel hebben kunnen vertrekken.

Gedurende de ziekte van mej. Maria rust op mej. Koch de hele dienst van het

ziekenhuis. Mej. Emma houdt zich bezig met het werk in de keuken en tegelijkertijd zorgt ze voor het huishouden en de tuin. Gedurende een vrij lange tijd beschikken we slechts over 3 verpleegsters in plaats van 4.

In de loop van het jaar 1944 geven wij er ons rekenschap van, hoe wij zo moe worden. Deze vermoeidheid wordt zowel veroorzaakt door een te lang verblijf in het warme en zware klimaat van de Equator als door de voortdurende overspanning. Zonder ophouden moeten we een beroep doen op ons laatste restje energie om dagelijks te kunnen geven wat de bedrijvigheid van het ziekenhuis eist. Vooral niet ziek worden, vooral nog blijven werken, ziedaar onze dagelijkse voortdurende zorg. Voor een van ons, die genoodzaakt zou zijn het op te geven, zou er nu onmogelijk een plaatsvervanger te vinden zijn; we geven ons daar duidelijk rekenschap van. Men moet niet rekenen op plaatsvervangers van buiten... En wij houden vol.

* * *

Naarmate onze moeheid toeneemt, groeit ook het werk. Dit is grootendeels te wijten aan het steeds groeiende getal blanke zieken, die we moeten opnemen. Zeer veel Europeanen bevinden zich nu in een slechte gezondheidstoestand, die hen dikwijls noodzaakt hoe langer hoe meer in het ziekenhuis verblijf te houden. Sommige patiënten blijven maandenlang bij ons. Dikwijls moeten wij koken voor 20 blanke zieken en zelfs voor nog meer. Zij, die hun maaltijd op de kamer moeten gebruiken, veroorzaken ons een overmaat van werk. Soms zijn wekenlang alle beschikbare bedden bezet.

Bovendien kosten de vrouwen en kinderen, die verzwakt zijn door het lange verblijf in Afrika, ons veel tijd. De voornaamste oorzaak van hun slechte gezondheidstoestand is, afgezien van het tropische klimaat, het gebrek aan kalk in het voedsel. Het water is zo arm aan deze stof, dat in de pannen waarin men het laat koken, zich nooit een bezinksel van kalk afzet. Bovendien zijn we altijd genoodzaakt gekookt water te drinken, waar geen kalk in zit, want er is hier geen water, dat enigszins zuiver en drinkbaar is. Gelukkig hebben we de kostbare kalkhoudende geneesmiddelen uit Zwitserland, die ons in staat stellen aan de verzwakte mensen ervan toe te dienen óf door innemen óf door aderinspuitingen. Het Franse geneesmiddel Phosoform, dat de opneming van kalk bevordert, bewijst ons ook grote diensten. Wij hebben er in onze apotheek een grote voorraad van, die reeds vóór de oorlog gekocht was. Wij gaan er zo zuinig mee om, dat we het nog lang kunnen gebruiken voor de patiënten, die een kuur het meest dringend nodig hebben.

Bij de zendingen geneesmiddelen, die wij ontvangen uit Amerika, Engeland en Zwitserland, bevinden zich producten met arsenicum, ijzer en lever, die we nodig hebben om de bloedarmoede te bestrijden. Veel Europeanen, die bleek en uitgeput bij ons gekomen zijn, kunnen dan ook het ziekenhuis verlaten in een betrekkelijk goede staat. Wij zelf nemen onze toevlucht geregeld tot deze geneesmiddelen om in behoorlijke conditie te blijven.

Een zeker aantal Europeanen komt tot ons met maagzweren. Daar het onmogelijk is ze terug te zenden naar Europa, moeten wij ze behandelen zo goed als we het kunnen. Gelukkig hebben we de voornaamste geneesmiddelen, zoals laristine en alucol. De oorsprong van deze talrijke zweren is niet alleen te wijten aan de uitputting door een te lang verblijf, maar ook aan het feit, dat veel Europeanen koken met palmolie bij gebrek aan vet.

Natuurlijk doen zich ook gevallen van malaria voor onder de blanke zieken, die bij ons komen. Gelukkig ontbreekt het ons niet aan kinine en atebrine. Dikwijls ontdekt men bij de verzwakte Europeanen vreselijke en veelvuldige

spier-abcessen. De patiënten die lijden aan deze ziekte, pyomyositis genaamd, blijven gedurende maanden in bed. Het ene abces na het andere wordt langzaam rijp in de diepte van de spieren en moet worden geopend. Een voortdurende hoge koorts verzwakt de ongelukkige en brengt zijn leven in gevaar. Op het tijdstip, dat ik deze regels schrijf, herbergt het ziekenhuis een zieke, die er sedert maanden is en die langzaam herstelt, terwijl zijn geval ons eerst bijna wanhopig toefteek. De dag, waarop wij penicilline zullen bezitten, het nieuwe geneesmiddel in dergelijke gevallen, zullen wij niet meer zulke ernstige zorgen kennen.

Natuurlijk stellen de blanke zieken het ziekenhuis schadeloos voor de onkosten, gemaakt door hun verblijf en behandeling. Zij, die het kunnen, stellen ons bovendien giften ter hand, die getuigen van hun dankbaarheid.

Bij de zwarte zieken verzorgen wij als vroeger talrijke gevallen van phagadenische zweren. De hoop, die we hadden, om doeltreffend deze ziekte te bestrijden door de sulfamide-preparaten, dit pharmaceutisch geneesmiddel, is enigszins vervlogen. Bovendien moeten we deze sulfamides sparen, die we slechts in een klein aantal bezitten en die voor ons onmisbaar zijn voor de longontstekingen en veel andere gevallen.

Wat een rijkdom voor ons te kunnen beschikken over dergelijke geneesmiddelen, die tevoren nog onbekend waren!

Een merkwaardig feit: sedert enige jaren zijn de abcessen aan het been, veroorzaakt door de zandvlo (sarcopsylla penetrans) minder dikwijls dan vroeger. Over het algemeen is deze soort vlo verminderd en men kan niet anders dan blij zijn voor de arme kinderen, van wie men elke avond deze beestjes, die diep in de tenen waren ingedrongen, uit moest trekken.

Dikwijls lijden de zwarten aan hartziekten. Ze komen gewoonlijk dan bij ons, als de kwaal al te ver gevorderd is en wanneer ze blijf geven van asthma en oedeem. De uitstekende geneesmiddelen, die we uit Zwitserland hebben ontvangen, veroorloven ons echter te helpen in de meeste gevallen, zelfs in die, welke al ver heen waren.

Andere talrijke zieken lijden aan rheumatiek en ischias. We behandelen de ernstige gevallen door middel van aderinspuitingen met natrium-salicylaat en over het algemeen constateren wij goede resultaten.

De zweren zijn niet zeldzaam bij de zwarten. Let wel: de krokodillen hebben ze ook; we geven er ons rekenschap van door de ingewanden van krokodillen te onderzoeken, waarvan het vlees door inlandse jagers aan de zwarte patiënten van het ziekenhuis verkocht wordt.

Voortdurend moeten wij bij de zwarten gevallen van amoeben-dysenterie behandelen. Wij isoleren de zieken in een apart gebouw om het gevaar van besmetting te vermijden. Overdag bevinden ze zich op een schaduwrijke binnenplaats, gescheiden door een hek van de rest van het ziekenhuis. Wij beschikken in voldoende hoeveelheid over emetine, dat men nodig heeft om deze ziekte te bestrijden.

De talrijke patiënten, die lijden aan darm-parasieten, staan vooral onder toezicht van de vrouwelijke dokter Wildikann. Zeer veel kinderen die de indruk geven ernstig ziek te zijn, bevinden zich in zulk een slechte toestand, omdat ze sedert lang wormen (ascariden) hebben in een ongelooflijk aantal.

Eveneens is de ernstige bloedarmoede van talrijke inlanders, zowel jonge als volwassenen, te wijten aan andere wormen (ankylostomen).

Veel ingewandsziekten en gevallen van dysenterie zijn afkomstig van de eieren van wormen van de bilharzia, die vastgehecht zijn in de darmwand. De vrouwelijke dokter Wildikann is een groot deel van de morgen bezig deze parasieten met de microscoop te analyseren. De verschillende pogingen die wij moeten ondernemen om ze te verwijderen, eisen veel werk. De behandeling om de patiënten van de ankylostomen te genezen vraagt verscheidene dagen en moet geregeld herhaald worden.

Wat betreft de ziekte veroorzaakt door de bilharzia, deze eist wekenlang aderinspuitingen.

Al deze behandelingen worden zo gecompliceerd door het feit, dat we de patiënten er niet toe kunnen brengen aanwezig te zijn op dagen en uren vastgesteld voor hun behandeling, zelfs als ze in het ziekenhuis zijn.

De tuberculose neemt nogal toe. De gevallen van longtuberculose nemen over het algemeen een slechte wending, waartegen men onmachtig blijft. Wat de been-tuberculose betreft, hebben we vrij dikwijls ziektegevallen met aandoening van de rugwervels; hier verkrijgen we tamelijk goede resultaten. De ingewandstuberculose komt eveneens dikwijls voor bij de inlanders.

De talrijke gevallen van framboesia (Pian), deze zo gevreesde tropische ziekte, wordt door ons behandeld met behulp van aderinspuitingen met salvarsan, die men 2 maal per week moet herhalen. Gedurende zekere tijd hebben we een minder bezwarend procédé geprobeerd: een injectie met bismuth. We hebben ervan moeten afzien, omdat herhaaldelijk ernstige verzweringen in de mond (stomatitis) er het gevolg van waren, hetgeen een zeer lange en zeer pijnlijke behandeling eist. Het gevaar deze verzweringen door het gebruik van bismuth op te roepen, doet zich hier veel meer voor dan in Europa, omdat wij natuurlijk onze zwarten niet kunnen brengen tot een nauwgezette hygiëne van de mond en de tanden, het enige middel om deze complicatie te vermijden.

In verscheidene gevallen van tetanus (stijfkramp) kan ik mijn toevlucht niet nemen tot het anti-tetanusserum, omdat dat, waarover wij de beschikking hebben, reeds te oud is om doeltreffend te zijn. Ik pas dan met succes magnesiumsulfaat-inspuitingen toe, er bij voegende morphine, luminal en chloralhydraat.

De slaapziekte geeft ons tegenwoordig minder werk dan vroeger, omdat een dokter van het gouvernement zich belast heeft het in onze landstreek te bestrijden. Een groot centrum van lijders aan slaapziekten bevindt zich stroomafwaarts, niet ver van Lambarene. Om deze ziekte doeltreffend te bestrijden is het noodzakelijk, dat de dokter of zijn hulp geregeld alle dorpen van een landstreek doortrekt en vaststelt door microscopisch onderzoek van het bloed, toegepast op alle inwoners, of zij dragers van de microben van deze ziekte zijn. Onze werkzaamheid moet zich beperken door naar den bewusten dokter die zieken te sturen, die bij ons gekomen zijn en die verdacht worden van slaapziekte. Ongelukkigerwijze is deze ziekte in onze landstreek niet verminderd, maar eerder toegenomen.

Wij hebben nog steeds zoals vroeger, talrijke gevallen van lepra bij de inlanders. Vanuit Engeland zendt men ons diphtéritoxoyde, dat men tegenwoordig voor deze ziekte gebruikt. Maar wij verkrijgen goede resultaten door dergelijke inspuitingen, die wij combineren met de behandeling met chaulmoogra-olie,

arsenicumverbindingen en inspuitingen met trypaflavin en methyleenblauw. Maar, zoals reeds vroeger, hebben deze arme zieken niet het vereiste geduld om bij ons te blijven gedurende de talrijke maanden, die onontbeerlijk zouden zijn om de kuur tot een goed einde te brengen. Nauwelijks voelen ze zich een beetje beter en nauwelijks hebben hun wonden enige neiging om te genezen, of ze denken nu de behandeling wel te kunnen opgeven. Zij verlaten het ziekenhuis en keren eerst maanden later weer terug in een toestand die zich ondertussen aanzienlijk heeft verergerd.

In onze dagen is er hoop, dat er werkelijke vooruitgang te constateren is in de behandeling van de lepra. Te Madagascar proberen Franse doktoren sedert 1937 een preparaat, verkregen uit een inheemse plant, *bydugocatylyus asiatica*. Zij verkrijgen dank zij deze behandeling, een snelle genezing van de leprazweren. In Amerika gebruikt men eveneens met succes dit preparaat, verwant aan de sulfamides (het Promin).

Wat een verlichting zou het voor ons, doktoren, zijn bij de verzorging van lepra-patiënten, als we weldra eens over een snellere en doeltreffender behandeling zouden kunnen beschikken.

De gevallen van krankzinnigheid geven ons veel werk. Een zwarte helper houdt zich gedurende de hele dag bijna met deze zieken bezig. Hij moet hun cellen reinigen, hen buiten brengen, hen wassen, hun drie keer per dag eten geven, medicijnen laten innemen. Hij loopt onophoudelijk heen en weer tussen het ziekenhuis en het gebouw van de krankzinnigen, dat 150 m verwijderd ligt. De zieken, die wij hierin herbergen, zijn wegens hun aanval van opgewondenheid niet allemaal echte krankzinnigen. Dikwijls gaat het hier om een geval van opwinding, veroorzaakt door een opkomende slaapziekte of door het gebruik van iboga-wortel.

Zoals vroeger komen zeer veel vrouwen hier om te bevallen. Voortdurend ook hebben wij zwarte zuigelingen, die hun moeder verloren hebben en die we met de zuigfles opvoeden. We houden ze over het algemeen totdat ze drie jaar geworden zijn. Deze kleine wezentjes geven veel werk aan mej. Koch.

* * *

De termieten herinneren ons er voortdurend aan, dat ons ziekenhuis in het oerwoud is gelegen. Nu eens ontdekt men ze in de kasten van de apotheek, dan weer in het verbandmateriaal, dan in de balken van de gebouwen, dan weer in de opgestapelde planken, dan in de papieren die ergens gerangschikt liggen. Wat een bron van voortdurende ergernis! Vooral als men ze eerst dan ontdekt als de verwoestingen, die ze aangericht hebben, reeds groot zijn. Het gaat er dus om alles weg te nemen om de plaats te weten waardoor ze zijn binnengekomen. Deze schadelijke insecten geven ons een geweldig werk. Daardoor word ik genoodzaakt alle geneesmiddelen, die in kartonnen dozen komen, over te pakken in goed sluitende ijzeren kisten. De tegenwoordige middelen om de termieten te bestrijden hebben weinig effectvolle resultaten. Kort geleden hebben we onze toevlucht genomen tot neocid (D.D.T.). Ontdekt te Straatsburg in 1872, raakte dit middel in vergetelheid; het wordt nu opnieuw gebruikt sinds 1941.

De wonden, toegebracht aan de inlanders door de wilde dieren, herinneren ons er eveneens aan, dat we in het dichte oerwoud zijn. Op het ogenblik behandelen we een zwarte zieke, aangevallen op een voetpad door een gorilla,

die zich van achteren op hem wierp, hem de huid van de schedel afstroopte met de tanden en de nagels en hem daarna weer losliet.

De olifanten veroorzaken ons ook grote zorgen, omdat zij voortdurend de aanplantingen van de inlanders binnendringen, die het ziekenhuis voorzien van bananen en hun velden vernielen. Daarom hebben wij vaak gebrek aan levensmiddelen voor onze zieken.

Enige weken geleden had ik de gelegenheid er me rekenschap van te geven, hoe dicht bij het ziekenhuis zich de wilde dieren bevinden. Daar de inlanders begonnen waren plantages aan te leggen op een gebied dat behoort bij het ziekenhuis, moest ik opnieuw de grenslijn vaststellen. Toen ik met de inlanders enige honderden meters de grenslijn getrokken had, ontmoetten wij op een open gedeelte talrijke verse sporen van buffels.

En in de tijd, dat ik de grenspalen liet plaatsen, hoorde ik mijn geroep aan de arbeiders volgen door kreten van vrouwen en kinderen. „Wat betekent dit? Wat doen de vrouwen en kinderen hier?” vroeg ik aan de arbeiders. „Deze vrouwen en kinderen,” antwoordden zij al lachende, „zijn chimpansee's, die zich ergeren, dat ze uw stem in het oerwoud horen.”

Het aanzienlijke werk, veroorzaakt door de talrijke zieken van allerlei soort, vervullen wij hier in vrede, terwijl in de verte de oorlog zijn verwoestingen aanricht. Daar het ziekenhuis geen radio bezit en er geen verlangen te hebben, weten wij niet wat er elke dag in de wereld gebeurt. Onze voornaamste bron is een blaadje van ongeveer 50 regels, dat de ambtenaar van het radio-station in Lambarene tikt op de machine voor de abonné's. Twee keer per week ongeveer laten we dit blad halen in Lambarene.

Als het gebeurt dat een blanke zieke van het ziekenhuis zijn radio-toestel meebrengt, dan hebben we gedurende enige dagen of weken dagelijks berichten. Hoewel we lang niet van dag tot dag worden ingelicht, zijn we toch onophoudelijk met onze gedachten bij de vreselijke gebeurtenissen, die in de wereld plaats grijpen. Velen van onze naasten bevinden zich in gevaar en wij denken steeds aan hen. Wij voelen ons bijna beschaamd, dat we hier voldoende eten hebben, terwijl in de verte miljoenen mensen honger lijden. De berichten over de gruwelen van de kampen, de wreedheden begaan tegenover de Joden, het lijden van miljoenen mensen, die met geweld weggerukt zijn uit hun woning, vervullen ons met ontzetting. De ellende, die heerst in een land als Nederland, en die wij slechts langzamerhand leren kennen, ontroert ons diep.

Dag in dag uit trachten we onze voortdurende neerslachtigheid te overwinnen en het nodige werk te leveren, dat weten we allen. Wij allen voelen het dan ook als een onbegrijpelijke genade, dat terwijl anderen genoodzaakt zijn te lijden of gedwongen worden zich in de dienst van het kwaad te stellen, wij ons werk van barmhartigheid kunnen uitoefenen. Het feit dat we zo bevoorrecht zijn, geeft ons dagelijks nieuwe krachten om te werken en maakt ons werk waardevol.

Het eerste bericht uit de Elzas dateert van December 1944; het bereikt ons in de vorm van een brief, geschreven te Straatsburg de 6de December en hier aangekomen op de dag van den heiligen Stephanus. Mej. Mathilde Kottmann had deze brief toevertrouwd aan een reiziger, die naar Parijs ging en die vervolgens deze per vliegtuig had verzonden.

Toen we deze brief, ontvangten waren we echter weer in grote zorg over de Elzas. De weinige tamelijk vage berichten, die het blad van het radio-station te Lambarene ons mededeelt, doen ons vermoeden dat de Elzas opnieuw in groot

gevaar is. De eerste dagen van Januari uit ik mijn bezorgdheid aan mijn vrouw en mej. Haussknecht; zijn de bewoners van Straatsburg niet bezig naar Saverne te vluchten? Langzamerhand werden de berichten omtrent de harde strijd aan de Beneden- en Boven-Rijn nauwkeuriger. We verbeteren op de communicé's de namen — over het algemeen verminkt — van zoveel dorpen in de Elzas, die nog slechts puinhopen zijn.

Vanaf de eerste dagen in Februari zeggen de berichten, dat de Elzas gespaard is. Door een telegram, de 28ste Februari afgezonden te Parijs en hier aangekomen de 2de Maart, vernemen we, dat de dorpen van het Münsterdal niet hebben geleden gedurende deze vreselijke maanden. Ik kan nauwelijks geloven, dat Günsbach, dat ik reeds verloren waande, nog intact is. Het schijnt me, of ik deze dagen als in een droom leef.

Maandag 7 Mei, onder het eten, bereikte ons een bericht, dat de vijandelijkheden in Europa een eind hebben genomen. Terwijl ik na de maaltijd aan mijn tafel zit om enige dringende brieven af te maken, die moeten worden afgeleverd om 2 uur aan de stoomboot die vertrekt naar de zeehaven, verschijnt voor mijn venster een zieke Europeaan, die in het bezit is van een radio-toestel. Hij roept me en zegt, dat volgens een Duits communicé, overgebracht door de radio van Leopoldville in de Belgische Congo, tot een wapenstilstand in Europa moet worden besloten. Ik kan echter niet van mijn tafel opstaan, want ik moet met spoed de brieven afmaken. Daarna zal ik moeten gaan afdalen naar het ziekenhuis, waar hartpatiënten en andere zieken zijn bijeengeroepen tegen 2 uur. In de loop van de middag luidt men de klok en kondigt men aan de inwoners van het ziekenhuis het einde van de oorlog aan. Later moet ik me, ondanks mijn grote moeheid, slepen naar de aanplanting om te zien of het werk er vordert.

Alleen 's avonds vind ik een beetje rust en kan me voorstellen, wat het einde van de vijandelijkheden in Europa betekent en wat millioenen mensen moeten voelen, die na jaren, een eerste nacht doorbrengen zonder vrees voor bombardementen. Terwijl buiten in de duisternis de palmbomen ruisen, neem ik het boek uit de kast, dat de woorden bevat van Laotsé, de grote Chinese denker van de 6de eeuw vóór Christus en ik lees zijn ontroerende woorden over de oorlog en de overwinning.

„De legers zijn rampzalige dingen en geen dingen voor een edele geest. Deze gebruikt ze slechts dan, als hij geen ander hulpmiddel heeft. De kalmte en de vrede zijn voor hen het hoogste goed.”

„Hij is overwinnaar, maar hij verheugt er zich niet over. Hij, die zich zou verheugen, zou zich verblijden over een mensenslaching.”

„Tijdens de viering van de overwinning moet de aanvoerder zijn plaats innemen volgens de rite van begrafenisplechtigheden. Men moet het bewenen met tranen van mededogen, mensen in groot aantal te hebben gedood. Daarom moet hij, die in een strijd heeft overwonnen, zich gedragen als bij een begrafenisplechtigheid.”

Nu de oorlog in ons land geëindigd is, menen wij te mogen hopen, dat weldra verpleegsters en doktoren ons zullen komen helpen. Maar wij zullen geen te grote verwachtingen koesteren. Zeker weten wij, dat in de Elzas mej. Mathilde Kottmann, en in Zwitserland mej. Elise Stalder, twee verpleegsters, die hier reeds vroeger waren, klaar staan om te vertrekken bij de eerste gelegenheid. Maar de papieren, die nodig zijn voor deze overplaatsing eisen maanden tijd. Bovendien zal het moeilijk zijn een plaats op de boot of in een vliegtuig te krijgen. Dank zij de tussenkomst van het hoofdbestuur van onze kolonie en de pogingen van vrienden van ons ziekenhuis, die in Parijs zijn, kan mej.

Mathilde Kottmann eind Juli 1945 per vliegtuig uit Parijs naar Libreville vertrekken. Vandaar gaat zij eerst per auto langs de Ogowé en vervolgens per motor-cano naar Lambarene, waar zij de 6de Augustus aankomt. Nauwelijks aan wal, begint ze haar taak om zoveel mogelijk mej. Emma het werk uit handen te nemen.

De Zwitserse verpleegster, mej. Elise Stalder, heeft het plan om te komen zoals eertijds mijn vrouw en mej. Koch, via Lissabon en de Portugese haven Sazaïre in de Congo; op deze route is er inderdaad om de 14 dagen een geregeld verkeer, terwijl de Franse boten nog zeer zeldzaam zijn. Het verkrijgen van de nodige papieren vraagt zoveel tijd, dat mej. Stalder Lissabon niet eerder dan eind November kan verlaten.

Eindelijk, in October, komt de zeer lang verwachte boot de „Providence” aan, die de Europeanen van onze kolonie naar hun vaderland moet terugzenden. Deze neemt er honderden mee; onder hen veel mensen uit onze streek, die gedurende een zekere tijd aanhoudend of minder lang in het ziekenhuis verblijf hielden en op de snelst mogelijke manier moesten vertrekken wegens hun algemene toestand. Daardoor vermindert ons werk. Alleen zijn nog 5 kamers voor blanke zieken bezet; de andere begint mej. Koch met opgewektheid schoon te maken.

Tegen Kerstmis zal de vrouwelijke dokter Wildikann ons verlaten; wij zijn haar van ganser harte dankbaar voor het werk, dat zij hier gedurende deze oorlogsjaren gedaan heeft. Zij gaat naar Palestina. Daar ze nog niet de zee weg kan nemen, is ze genoodzaakt Afrika door te trekken. Zij scheidt zich dus op de Congo in tot aan Stanleyville en zal daarna deze rivier verlaten om Rejab aan de Nijl te bereiken. Vandaar zal ze zich, gedeeltelijk per boot, gedeeltelijk per trein naar Kairo begeven en vervolgens per auto of per trein naar Palestina. Onze beste wensen vergezellen haar.

Twee nieuwe doktoren, één uit Zwitserland en één uit de Elzas, staan klaar om bij ons te komen. Ik zou willen, dat zij per boot konden vertrekken om de bagage en de vele dingen mee te nemen, die wij nodig hebben. De Zwitserse dokter moet vertrekken op een Portugese boot, de dokter uit de Elzas op een Franse. Waarschijnlijk kunnen zij Europa niet eerder verlaten dan in de loop van de winter. Dr. Goldsmid en ik hebben dan ook nog zeer zware weken voor ons. Maar nu we zeker zijn, dat er hulp zal komen, vinden wij de moed, die nodig is om nog geduld te oefenen.

Zelfs na de aankomst van de doktoren, zal het ongetwijfeld nog enige maanden duren voor ik me naar Europa kan begeven. Ik zal tijd nodig hebben hen in mijn werk in te wijden en om te zorgen, dat het ziekenhuis wordt geleid in dezelfde geest en volgens dezelfde regels, die er nu zijn. Ook het feit, dat in menig opzicht de structuur van onze kolonie bezig is grondig te veranderen, spoort me aan er nog enige tijd te blijven.

* * *

Sedert de zomer 1945 baart de voeding van de talrijke zieken ons grote moeilijkheden. Het gebrek aan bananen en maniok waaraan wij lijden, wordt veroorzaakt door het feit, dat de regens, die gevallen zijn in de zomer van 1944 gedurende de periode van droogte, den inlanders niet hebben toegestaan het hout te verbranden teneinde de plantages in te richten. Dit tekort wordt nu zeer voelbaar, daar de nieuwe plantage nu hun vruchten zouden moeten dragen. Wat ik zozeer gevreesd heb voor de oorlogsjaren, komt nu na de oorlog. Gelukkig heeft een buitengewoon bekwaam districtshoofd geëist, dat in het

gebied van Tschibanga, meer het binnenland in, sedert 1942 de inlanders rijst planten op de plaatsen, die zich daartoe lenen. Van deze rijst, die over de nieuwe weg te Lambarene aankomt, koop ik zoveel als mogelijk is; sedert begin 1945 voorziende een onvermijdelijke prijsverhoging van deze eetwaren. Ik ben dan ook in staat om de zieken en het personeel van het ziekenhuis vanaf October met rijst te voeden, wanneer de dorpen ons geen bananen en maniok meer kunnen verschaffen. Indien dit districtshoofd de rijstcultuur in zijn gebied niet had ingevoerd en indien ik, dank zij de giften van de vrienden van het ziekenhuis, me er geen grote hoeveelheden van had kunnen verschaffen, dan zou het ziekenhuis vanaf October gesloten geweest zijn, evenals in de zendingstations de scholen moesten worden stopgezet, omdat het voedsel voor de kinderen ontbrak. Ik ben er echter niet zeker van, dat mijn voorraad rijst het zal uithouden tot aan het ogenblik waarop we opnieuw in voldoende hoeveelheid weer over bananen en maniok kunnen beschikken.

Sinds het einde van de oorlog stijgen ook de prijzen sterk en voortdurend bij ons, terwijl tevoren de toenemende duurte van het leven slechts betrekkelijk was. We moeten er op rekenen, dat ondanks alle mogelijke besparingen, het ziekenhuis ons weldra viermaal zoveel zal kosten dan vroeger. Niet alleen zullen we voortaan alles wat wij zullen moeten invoeren uit het buitenland, veel duurder moeten betalen, de bananen en de maniok kosten ons reeds aanzienlijk meer dan vroeger, hetgeen niet alleen de voeding van de zieken moeilijker maakt, maar ook de vraag naar vermeerdering van salaris voor de inlandse helpers en de arbeiders van de plantage met zich meebrengt. De zwaarste last voor ons zullen de reiskosten zijn, waarop we onmogelijk zullen kunnen uitsparen. Een reis komt ons tegenwoordig, er bij rekenende de onvoorziene uitgaven, op ongeveer 30 000 francs.

Het bestaan van het ziekenhuis zal dus in de toekomst uiterst moeilijk worden. We kunnen ons zelfs afvragen of het werk zal kunnen blijven voortbestaan, denkende aan de algemene verarming, die zijn uitwerking hoe langer hoe meer en overal zal doen gevoelen.

Maar we hebben er vertrouwen in, dat de vrienden van het ziekenhuis ons trouw zullen blijven, ondanks de ernstige moeilijkheden, die zich voordoen. We kunnen in ieder geval bevestigen, dat dit werk nodig is en dat het in de toekomst nog meer dan ooit nodig zal zijn. Wij, die weten welk een ontzaglijke lichamelijke ellende hier is en wat het ziekenhuis voor de talrijke zieken betekent, wij durven aan onze vrienden te vragen: „Helpt ons, opdat zij in de toekomst hun ziekenhuis kunnen behouden”.

Lambarene, 3de Advents-Zondag 1945.

ALBERT SCHWEITZER.

Aan de donateurs en vrienden van mijn werk.

Voor de brieven en drukwerken is mijn adres: Dr. Albert Schweitzer, Lambarene Frans Equatoriaal Afrika, via Port Gentil.

Alles wat me per post gezonden wordt naar Günsbach, Haut-Rhin, wordt naar Afrika doorgestuurd.

Geldzendingen.

Ik vraag U beleefd geen giften naar Afrika in geld of chèques te zenden, maar wel aan mijn adres in Günsbach bij Münster, Haut-Rhin. Het is voor mij gemakkelijk in bezit van deze sommen te komen, terwijl de directe zending naar Afrika gecompliceerd en minder zeker is.

De giften kunnen eveneens worden gezonden aan:

1. l'Association de l'Hôpital du Dr. Albert Schweitzer, c/o M. Charles Michel, 17, rue de l'Abbé Hanauer, Straatsburg, Postrek. no. Straatsburg 29030. (M. Charles Michel is zo welwillend om de penningmeester van mijn werk te zijn.)
2. Mme Albert Woytt, 16, rue Pantaléon-Mury, Straatsburg.
3. La Librairie Oberlin, Straatsburg, 19, rue des Franc Bourgeois, C.c. 49.04, Straatsburg.
4. Mevr. A. D. Werner-Brinkerink, Prümelaan 36, Arnhem, Postrek. no. 76818.
5. D. A. Werner, Breestraat 130 a, Leiden.
6. Penningm. v/h Albert Schweitzer-Fonds te Deventer, postgiro no. 143643.

Binnenkort zullen 2 goedkope werkjes verschijnen over het werk en de persoon van Dr. Alb. Schweitzer, getiteld: „Persoonlijkheid en Humor” en „Gedachten en Herinneringen.” Deze zijn uitsluitend te verkrijgen bij: Mevr. A. D. Werner—Brinkerink, Prümelaan 36, Arnhem, (Giro 76818) en: D. A. Werner, Breestraat 130a, Leiden. De deeltjes kosten 50 ct. per stuk. Er kan bij bovenstaande adressen reeds besteld worden.

Schweitzerfilms.

Daar de Proj. Onderwijscentrale te Nijmegen in de oorlog gebombardeerd werd, kunnen nog geen films besteld worden. Wij hopen, dat dit spoedig weer zál kunnen.

D. A. W.

Berichten.

Berichten over mijn werk en alles wat mij betreft, worden gaarne verstrekt door Madame E. Martin, Günsbach, Haut-Rhin. Men kan haar ook schrijven: Straatsburg, 2, rue des Greniers. Mme Martin is zo goed de zaken van het ziekenhuis in Europa te beheren.

Zending van „Nieuws uit Lambarene”.

Het spijt me zeer dit „Nieuws” niet te kunnen laten drukken en rond te zenden in zoveel exemplaren als ik wel zou willen. De kosten zouden te hoog worden. Ik zou er ook de tijd niet meer voor hebben om de lijst voor de verzendingen in orde te maken. Ik moet dit werk aan vrienden overlaten. Veel verzuimen zullen zich voordoen als de lijst niet tot op de dag is bijgehouden. Hij, die bewijzen geeft van de hartelijke belangstelling, die hij heeft voor mijn werk, heeft recht op een bericht en zal het niet ontvangen. Dat hij me dit niet kwalijk neme! Men zij zo vriendelijk alle mensen, die vergeten zijn op de lijst van „Nieuws uit Lambarene” te berichten aan Mme Woytt, 16, rue Pantaléon-Mury, Straatsburg. Mme Woytt, mijn zuster, houdt zich bezig met de verzending van dit „Nieuws uit Lambarene”, (in Duitsland en Frankrijk).¹⁾

Karakter mijner onderneming.

Mijn werk is geheel onafhankelijk en zelfstandig. Zij ontvangt noch van een Zendingsgenootschap noch van enige regering ondersteuning. Zij is bedoeld als een liefdedaada van mensen in Europa, wie de nood der vele zieken in deze verre streken, waar anders geen medische hulp te verkrijgen is, ter harte gaat. Ze hoopt op de offergaven van alle dankbare patiënten, die in Europa door de medische wetenschap gered worden.

ALBERT SCHWEITZER.

¹⁾ In Nederland zijn exemplaren van dit „Nieuws uit Lambarene” te verkrijgen bij Mevr. A. D. Werner—Brinkerink, Prümelaan 36, Arnhem en D. A. Werner, Breestr. 130a, Leiden.